
ŠKARIĆEVO SVETO PISMO

Izuzetnost pothvata i neka rješenja u uvodima i komentarima*

Marinko Vidović, Split

UDK: 22.043
262.14 Škarić I. M.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 9/2003.

Sažetak

Ovaj rad se bavi prijevodom i komentarom Svetoga pisma koji je napravio Postiranin Ivan Matija Škarić (1793.-1871.), svećenik i bibličar. Pošavši općenito i dosta uopćeno od biblijskih prijevoda kao čimbenika hrvatske kulture, autor najprije ocrtava Škarićevo lik, govoreći o njegovoj ozbiljnosti u pristupu prevodilačkom i komentatorskom poslu i nudeći kratak opis njegova djela kao izdanja. Sa svojih 6200 stranica teksta i 32 stranice predgovora i uvoda iza kojih stoji više od 20 godina napornoga rada, te s činjenicom da je samo jedna osoba prevela i prokomentirala cijelu Bibliju, Škarićevo djelo doista ima pravo na epitet monumentalnosti. U nastavku autor pokušava otkriti temeljne principe koji su Škarića vodili u prevodilačkom, uvodničkom i komentatorskom poslu kao i svrhu svega pothvata. U principe sigurno treba ubrojiti vjernost Crkvi i struci, a svrhu je izrekao sam Škarić kada je u "pridslovju" zapisao da želi da njegovo djelo bude na korist "sviju onih koji razume slavjanski govor". Analizirajući potom Škarićeve uvode i izabrane komentare, autor upućuje na neke njihove označnice, osvrćući se posebice na suvremenost nekih Škarićevih rješenja, kako u pogledu vremena u kojemu je živio, tako i u pogledu današnjih tumačenja Biblije. Njegov posao ima mnoge sličnosti s onim što je ostvareno u Jeruzalemskoj Bibliji, u njezinim kratkim bilješkama. U zaključnim mislima upozorava se na Škarića koji se kao prevoditelj, a posebice kao komentator obraća širokoj publici, nudeći joj mnoge informacije i pokušavajući učiniti

* Ovaj rad je prošireni oblik znatno kraćeg predavanja koje je održano u sklopu kulturno-znanstvene manifestacije "Nazorovi dani 2003." u Postirama, 30.-31. svibnja 2003.

joj svetopisamski tekst razumljivijim i prihvatljivijim. I u pristupu Pismu, i u prevodilačkom i komentatorskom radu Škarić je vrstan stručnjak biblijske znanosti svojega vremena, ali i osoba koja je nazorima izlazila izvan okvira vremena u kojemu je žijela.

Ključne riječi: Škarić, Sveto pismo, prijevod, uvodi, komentar, principi, surha, ozbiljnost, zauzetost, označnice, rješenja, suvremenost.

U zaključku svojega napisa "Ivan Matij Škarić¹ (1793.-1871.) – prevoditelj Sv. Pisma", prof. B. Duda vrednuje Škarićev rad sljedećim riječima: "U svakom slučaju, u sklopu svoga vremena Škarićevo je djelo – i kao prijevod i kao komentar i kao izdanje – bilo doista monumentalno."² Ovim radom želimo barem malo zaviriti u taj doista smioni pothvat i monumentalno djelo jednog pojedinca. No, prije negoli progovorimo o samom Škarićevom djelu, kratko ćemo se i dosta općenito osvrnuti na biblijske prijevode kao čimbenike hrvatske kulture.

BIBLIJSKI PRIJEVODI – ČIMBENIK HRVATSKE KULTURE

Mnoga djela svjetske književnosti i nacionalnih književnosti nastavljala su biblijsku misao i oslanjala se na Bibliju. Ona ih je nadahnjivala i poticala.³ Hrvatska je književnost u tijeku svojega razvitka, od prvih početaka pa do naših dana, duboko prožeta biblijskim temama i izvorima, biblijskom topikom, bez koje se teško može razumjeti i tumačiti. Uostalom, i počeci naše pismenosti temelje se na biblijskim izvorima.⁴ Gotovo cijela povijest Hrvata može se pratiti kroz recepciju i prijevode Biblije, od ćirilometodske Biblije i njezine sudbine među Hrvatima,⁵ preko različitih lekcionara, rukopisnih i tiskanih Biblija do najnovijih suvremenih izdanja.⁶ Rad

¹ Zanimljivo je spomenuti da se autor potpisuje kao Ivan Matija Skarich, premda u pisanju koristi slovo "ć".

² B. Duda, "Ivan Matij Škarić (1793.-1871.) – prevoditelj Sv. Pisma", u: Isti, U svjetlu Božje riječi, KS, Zagreb, 2000., str. 201-211, navod na str. 211.

³ Vidi, J. Oberški, *Biblija*, u: Hrvatska Enciklopedija, sv. II., Zagreb, 1941., str. 497s.

⁴ Usp. B. Petrač, *Biblija i hrvatska književnost*, u: Književna smotra 26 (1994), str. 185-196.

⁵ Usp. J. Bratulić, *Ćirilometodska Biblija i njena sudbina među Hrvatima*, u: BS 61 (1991), 1-2, str. 88-92.

⁶ Vidi, J. Fućak, *Prijevodi Biblije na hrvatski jezik*, u: BS 61 (1991) 1-2, str. 93-98; T. Vojnović, *Prevođenje cjelovite Biblije u Hrvata do prve tiskane Biblije*

s Biblijom, posebice na njezinu prevođenju, pronalazio je i obogaćivao govorni i književni hrvatski leksik⁷, stvarao hrvatske gramatike i rječnike,⁸ otkrivao i usavršavao grafiju⁹ i sintaksu te značajno pridonio standardizaciji hrvatskoga, i govornog i književnog, jezika.

Ovdje donosim samo nekoliko primjera jezične inovacije iz *Lekcionara Bernardina Splićanina*, koji je prva hrvatska, latinicom tiskana knjiga na živom narodnom jeziku (1495.).¹⁰ U odnosu na staroslavensku maticu evo nekih novih Bernardinovih riječi: *gospod* – *gospodin*, *pasha* – *vazam*, *blagodet* – *milost*, *hlěb* – *kruh*, *prazdnik* – *blagdan*, *cesar* – *kralj*, *cesarstvo* – *kraljevstvo*, *mtr* (latinski *mundus*) – *svit*, *glagoljati* – *govoriti*, *amen*, *amen glagolju vam* – u jistinu, u jistinu govoru vam. Susrećemo i neke zanimljivosti: U Kani Galilejskoj Isus, prema Bernardinu, zapovijeda slugama: “Napunite *kamenice* vodom” (Iv 2,7 – B 16). Tu Bernardin rabi pomalo zaboravljenu hrvatsku riječ koja bolje odgovara izvorniku od mnogih suvremenih prijevoda.¹¹ Kako Bernardin traži dobar hrvatski naziv svjedoči nam naziv, za Duha Svetoga iz Ivanova evanđelja: *Parakletos*. Danas tu riječ prevodimo obično kao *Branitelj*, *Odvjetnik* i *Tješitelj*, u latinskome je *consolator Paraclitus*, u staroslavenskome *Paraklit*, a kod Bernardina *odvitnik*, *odvitni duh* i *duh od utišenja*. Još samo jedna zanimljivost. I današnji prevoditelji Biblije muče se prijevodom hebrejske riječi *berith*. U

1831., (disertacija, ciklostilom), Zagreb, 1976; A. Rebić, *Prijevod Biblije u Hrvata*, u: *Vjesnik Zadarske nadbiskupije* 46 (2001), 1-2, str. 37-45.

⁷ Vidi, D. Gabrić-Bagarić, *Rječnik djela i pisca – cilj i zadaća. Razmišljanja uz rječnik prvotiska Biblije u prijevodu Bartola Kašića*, u: J. Derossi (ur.), Bartol Kašić i Biblija. Zbornik radova s predstavljanja prvotiska Kašićeva hrvatskog prijevoda Sv. pisma u Pagu 30. ožujka 2001., Matica hrvatska Pag, Pag, 2002., str. 91-99.

⁸ Vidi, V. Horvat, *Osnutak Akademije hrvatskoga jezika u Rimskom kolegiju godine 1599. bio je službeni i znanstveni početak hrvatskoga jezikoslovlja*, u: J. Derossi (ur.), Bartol Kašić i Biblija. Zbornik radova s predstavljanja prvotiska Kašićeva hrvatskog prijevoda Sv. pisma u Pagu, 30. ožujka 2001., Matica hrvatska Pag, Pag, 2002., str. 79-89.

⁹ Usp. J. Derossi, *Grafija Kašićeva hrvatskog prijevoda Biblije*, u: Isti (ur.), Bartol Kašić i Biblija. Zbornik radova s predstavljanja prvotiska Kašićeva hrvatskog prijevoda Sv. pisma u Pagu, 30. ožujka 2001., Matica hrvatska Pag, Pag, 2002., str. 109-123.

¹⁰ Usp. B. Duda, *Biblijski i teološki pristup Lekcionaru Bernardina Splićanina*, u: Isti, *U svjetlu Božje riječi*, KS, Zagreb, 2000., str. 189-200. Primjere preuzimamo odatle.

¹¹ Primjerice Duda-Fučak prevode s *posude*, a tako i Rupčić.

Zagrebačkoj Bibliji (1968.)¹² prevodi ju se pojmom *savez*, zato što riječ *zavjet*, koja se i dalje koristi za knjige Staroga i Novoga zavjeta, gotovo ni u jednom primjeru Akademijina Rječnika ne označava Božje obećanje čovjeku, što je za ovu biblijsku riječ bitno. Bernardin riječju *zavjet* samo jednom prevodi latinsku riječ *votum*, *vovere*, očito za čovjekovo obećanje Bogu, a u drugim slučajevima napušta tu riječ koja je postojana u staroslavenskom i rabi riječ *uvit* (uvjet, pogodba, nagodba), ali i *ugovor*.

Biblijski su prijevodi važan čimbenik čuvanja i očuvanja kulturnoga, nacionalnoga i religijskog identiteta Hrvata i dokaz ustaljene hrvatske prisutnosti u Europi. Opisujući mnoge poteškoće oko tiskanja Kašićeve Biblije,¹³ prof. I. Golub svoja zapažanja zaključuje riječima: "Sva Kašićeva nastojanja, kao i ono hrvatskih svećenika 1642., potpisnika pisma papi da se ipak tiska hrvatska Biblija Bartola Kašića, ostala su bez učinka. Da je tada tiskana hrvatska Biblija Bartola Kašića, sudbina bi hrvatskog jezika pošla drugim tijekovima. Imali bismo zacijelo već tada standardiziran hrvatski jezik i bile bi predusretne mnoge nedoumice i nezgode kasnijih vremena. Ne bi, zacijelo, bilo ni 'Vukova' ni 'Gajeva'."

Mi Hrvati dobili smo svoj biblijski prvotisk godine 1831. Bio je to prijevod franjevca Matije Petra Katančića (1750.-1825.), koji je posmrtno, s nekim ispravicima, objavio u Budimu njegov subrat Grgur Čevapović, u 6 svezaka, pod naslovom *Sveto pismo Starog zakona* (4 sveska) i *Sveto pismo Novoga zakona* (2 sveska). Sadržava usporedno tiskan Vulgatin latinski tekst i hrvatski prijevod s kratkim bilješkama na slavonskoj štokavskoj ikavici. U odnosu na neke druge europske narode, a ni to nije nevažan čimbenik, redosljed prvotiska izgleda ovako: Nijemci 1466., Talijani 1471., Česi 1488., Francuzi 1523., Poljaci 1561., Slovenci 1584., Mađari 1590., Slovaci 1829., Hrvati 1831., Srbi 1868., Rusi 1876. i Ukrajinci 1880.

¹² O radu na ovom prijevodu vidi B. Duda, *Zagrebačka Biblija 1968.*, u: Isti, *U svjetlu Božje riječi*, KS, Zagreb, 2000., str. 213-223, a o nekim njezinim nedostacima i uspješnim rješenjima vidi prikaz K. Knezović u: *OŽ* 53 (1998.) 1, str. 107-130 i 2, str. 279-296, te raspravu "Jezik Zagrebačke 'Biblije'" ili onu "Jezična kritika prijevoda Evanđelja Sv. Ivana" (radi se o prijevodu Ivanova Evanđelja koji je napravio T. Ladan) u knjizi M. Meštrović, *Nebit i kaos i druga strana*, CUS, Split, 1986., str. 146-153 i 154-170.

¹³ Usp. I. Golub, *Sudbina Kašićeve Biblije*, u: J. Derossi (ur.), *Bartol Kašić i Biblija*. Zbornik radova s predstavljanja prvotiska Kašićeva hrvatskog prijevoda Sv. pisma u Pagu, 30. ožujka 2001., Matica hrvatska Pag, Pag, 2002., str. 9-32, navod str. 31.

U niz tih trudbenika koji su Bibliju kao knjigu neprocjenjiva kulturnog, duhovnog i socijalnog značenja, ne samo za Europu, Ameriku i Australiju nego i za afričke i azijske prostore, učinili dostupnom jednostavnom, malom, siromašnom i zapostavljenom čovjeku, spada i ovaj veliki Postiranin, dr. Ivan Matija Škarić. Bez takvih pregalaca ona bi ostala samo knjigom koju cijene literati i teolozi, političari i pravnici, filozofi i glazbenici, ostala bi velikom knjigom prošlosti, kao i Homerovi epovi, ali nikako ne bi bila velika knjiga sadašnjosti i budućnosti. Škarić je svakako zaslužan što su ovu knjigu mogli čitati i razumijevati i maleni ljudi, što su je mogli smatrati i prihvaćati kao knjigu svoga života, kao knjigu u kojoj su više nego i u jednoj drugoj tražili i nalazili utjehu, ohrabrenje, motivaciju i smisao svoga života.

U ovom skromnom pokušaju osvjetljavanja Škarićeva djela osvrnut ću se na neke vidove njegova pozamašnog djela: na njegovu ozbiljnost u pristupu prevodilačko-komentatorskom poslu, na principe, metodu i svrhu njegova rada, te na neke označnice njegova prijevoda i komentara.

OZBILJNOST U PRISTUPU POSLU I OPIS DJELA

Rad na prijevodu i komentaru cijeloga Svetog pisma dugoročno je Škarićevo životno djelo. Kako sâm svjedoči u "pridslovju" svojega Svetog pisma, tj. u predgovoru cijeloga djela, svete su knjige "još i prije¹⁴ pritegnule k sebi srdce, i zanile pamet potpisanoga složitelja, tako da-se-je on vlastitim načinom stavio učiti ih" (sv. I, str. VIII). Dakle, već je od ranih bogoslovskih dana Ivan Matij zavolio Bibliju, bavio se njome i u tome imao uspjeha. To je i razlog da ga je njegov pretpostavljeni, poimence rektor Augustineuma u Beču i poslije biskup u St. Pöltenu u Austriji Jakob Frint, uočivši i osvjedočivši se o njegovu biblijskom talentu, potaknuo da se lati prijevoda Svetog pisma na materinski jezik. Istina, rektorovo je nastojanje došlo na poticaj papinskog nuncija u Beču, što je i razumljivo imajući u vidu tadašnje političke prilike i administrativne granice, ali je značajno da je Frint najprikladniju osobu za takav projekt pronašao upravo u Škariću. Svjestan ozbiljnosti posla zbog kojega je bio pozvan i pred nuncija, uočavajući, naime, poteškoće jednoga takvog pothvata, Ivan

¹⁴ Prije prve zamisli o prijevodu koju smješta u 1826. godinu.

Matija najprije odgovara poticatelje, tražeći vremena za razmišljanje. Ne odbija poticaje, ali ih i ne prihvaća brzopleto; svjestan je važnosti projekta, ali i njegovih objektivnih teškoća. Poticaji su išli u smjeru njegova prijevoda Pisma "u ilirički jezik za korist svih onih, koji razume slavjanski govor (...) i tako pribavi(ti) Slavjanima, a navlastito puku Dalmacije, koji je i potreban i željan nauka, onu knjigu, koja-bi-im bila od privedlike koristi." (sv. I, str. VIII). Kao primjer ostvarivosti zamišljenoga projekta, pred oči mu je stavljen i "drugi Dalmatinac" koji je preveo sv. Pismo na latinski jezik - sv. Jeronim.

Nakon razmišljanja Škarić pozitivno odgovara nunciju, ali uz uvjet da posjeti Belgiju i ostale države, kao Grčku, Njemačku i Italiju, radi uvida u njihove biblioteke i radi što boljeg i suvremenijeg obavljanja posla. Oboružan podacima iz biblioteka "u nemačkim državama i Italiji", 1826. godine dolazi u Zadar, gdje u Nadbiskupskom, poslije Centralnom sjemeništu, uz sve druge obaveze - a sam sebe u "pridslovju" predstavlja kao "svetoga bogoslovlja naučitelja - davninah Svetoga pisma, uvođenja u svete knjige Staroga uvida, njihova iztumačenja, i istoko-stranskih jezika (...) učitelja", započinje posao prevođenja i komentiranja, posao koji će trajati svakako više od dvadeset, možda 27 godina, uz pomoć sedam pisara. Prema izjavi Roka Slovinića, koja svjedoči o temeljitosti Škarićeva rada, don Mate je pet puta svojom rukom prepisao Sveto pismo da bi bio siguran u ispravnost prijevoda.¹⁵ Štoviše, godine 1836. se prestao baviti profesurom,¹⁶ a 1838. vjerojatno odustaje i od predavanja, kako bi se potpuno posvetio poslu prevođenja i komentiranja Svetoga pisma.

Završivši prijevod i komentar, Škarić odlazi u Beč i ondje ostaje od 1857. do 1861. godine radi tiskanja rukopisa pisanog gusjim perom, a prepisanog od sedam krasnopisaca u čistopis za tisak. Car Franjo Josip I. stavio mu je na raspolaganje državnu tiskaru, odnosno tisak i papir, a sam Škarić osobno je nadgledao posao. Djelo je izlazilo iz tiska mjesečno u razdoblju od 1858.-1861. godine, u 70 svešćića. U konačnici je razdijeljeno i uvezano u 12 svezaka ("slogova") s ukupno 6200 stranica teksta i XXXVI stranica predgovora i uvoda. Komentar obuhvaća oko 5000 stranica. Prva dva primjerka dao je uvezati u kožu s vrhunskom izradbom, jedan je poklonio ruskom caru, a drugi Franji Josipu Prvom.

¹⁵ Tako bilježi B. Duda, *nav. čl.*, str. 206.

¹⁶ Usp. I. Ostojić, *Centralno bogoslovno sjemenište za Dalmaciju*, u: CUS 4 (1969), str. 392-394.

Koncepcija je svakoga pojedinoga "sloga"-sveska ujednačena. Broj stranica zavisi ponajprije o broju prevedenih i komentiranih biblijskih knjiga.¹⁷ Svaki svezak ima leksikonski oktav-format, s naslovnom stranicom koja nije označena brojem niti ispisana s druge strane, a sadrži: naslov: *Sveto pismo Staroga i Novoga uita iz latinskoga s obzirom na matične knjige izbistreno i iztumačeno*, na koji je prijedlogom "po" nadovezano ime autora: *po Ivanu Matiju Skarich, svetoga bogoslovja naučitelju, davninah Svetoga pisma, uođenja u svete knjige Staroga uita, njihova iztumačenja, i istoko-stranih jezika u općenomu semeništu u Zadru bivšemu učitelju, i ost.* U nastavku nalazimo naznaku o kojem se "slogu", svesku radi i koje knjige sadrži, primjerice: *Slog prvi koji sadržaje I. i II. knjigu Mojsesa*, dozvolu crkvenih vlasti - imprimatur: *s potvrđenjem pris. i pripošt., od s. Rimske Stolice oublastjenih biskupah*, te mjesto i godinu izdanja, primjerice za I. svezak: *U Beču, 1858.* i tiskaru u kojoj je tiskano: *iz. ces. kr. dvorne i obštene tiskarnice*. Sljedeća stranica svakoga sveska, isto tako bez broja i bez tiska s druge strane, sadrži posvetu jednom crkvenom velikodostojniku koji mu je bio poticatelj i ekonomski podupiratelj, a možda i kolega. To su razni biskupi hrvatskih i slavenskih biskupija, primjerice Ivan Krstitelj Scitovszky, ostrogonski nadbiskup (I. sv.), kardinal Juraj Haulik, zagrebački nadbiskup (II. sv.), Josip Godeassi, zadarski nadbiskup (III. sv.), Emerik Ožegović, senjski biskup (IX. sv.), Josip Juraj Strossmayer, đakovački biskup (X. sv.), Ivan Vitezić, krčki biskup (XII. sv.). Takva posveta odgovara namjeni prijevoda, naime, htio je da prijevod posluži svim Slavenima. Uz ime pojedinoga crkvenoga velikodostojnika kojemu je posvećen svezak nalazimo vrlo opširne naslove i titule dotičnoga. Primjerice, u I. sv. za ostrogonskoga nadbiskupa piše: *Prizamirritomu dostojanstvu naduzvišenoga i pripoštovanoga gosp. gosp. IVANA KRSTITELJA SCITOVSZKY, Svete Rimske Crkve, s nazovom s. Križa u Jerusolimu Misnika stožernika; prvostolne ostrogonske Crkve nadbiskupa; Svete Apostolske Stolice rodjenoga poručnika; Slavovite Ugarske kraljevine Prvosiditeljnoga oblastnika, i vrhnoga i tajnoga pismopomnika; Blagoizabranoga reda S. Stuišana apostolskoga kralja pridstojatelja, i velikoga križa*

¹⁷ Prvi slog-svezak sadrži "I. i II. Knjigu Mojsesa" i obuhvaća 473 stranice teksta i jednu stranicu ispravaka (ukupno 15 ispravaka). Drugi slog sadrži "III. IV. i V. Knjigu Mojsesa, Knjigu Jošue, Knjigu Sudaca i Knjigu Rut" i obuhvaća 686 stranica (broj zadnje stranice je krivo otisnut kao 68) i jednu stranicu ispravaka (ukupno 13 ispravaka).

viteza; Nj. ces. i kralj. Apostolskoga veličanstva dilotvornoga tajnoga vićnika; Uljudnoga mudroznanja, mudroslovja i bogoslovja naučitelja; Sviuh u Ungarii i u njoj sdruženim stranam ležećih samostanah apostolskoga izviditelja; i t. n.; i t. n.; Za bilig pričastnovitoga poklonstva i dokaz prigoruće harnosti ovi prvi slog p.p.p. priponiženi složitelj.

Nakon naslovne stranice i stranice posvete koje nalazimo u svakom svesku, samo u prvom svesku na stranici koja je označena rimskim brojem V i koja je tiskana i s druge strane nalazimo još tablicu slova "iliričkoga jezika" u sinoptičkom pregledu s ostalim "slavjanskim slovkom" (srbski, bohemski, poljski, ugarski) i nekim drugim "zapadnostranskim" jezicima (*italijanski, francuski, nemački*). Na drugoj strani te stranice koja je označena rimskim brojem VI, a prije prelaska na tekst "pridslovja", nalazimo za ondašnja i današnja znanstvena djela uobičajen popis korištenih kratica, ukupno 26 kratica.¹⁸

Tekst svakoga sveska započinje posebnim uvodom u knjigu koju Škarić prevodi redak po redak i komentira ono što smatra potrebnim protumačiti. Za lakše razumijevanje, odnosno cjelovito obuhvaćanje tematike odmah na početku svakoga poglavlja svetopisamskoga teksta Škarić donosi i njegov kratki sadržaj. U prvom svesku, osim predgovora i posebnog uvoda u knjigu Postanka, donosi i neke opće odrednice Svetoga pisma kroz "Nagovor na štivenje svetoga pisma" (str. XI-XX) i općenito progovara o Mojsiju i Mojsijevu djelu – "Peteroslog Mojsesa" (str. XXI-XXX).

U posljednjem od 70 sveščića Škarić je dao tiskati i podatke o pretplati i pretplatnicima na njegovo djelo.

O ozbiljnosti Škarićeve posla i uloženom trudu svjedoči samo djelo, kako svojim opsegom svezaka i stranica, tako i činjenicom što se samo jedan čovjek dao na takav znanstveni i financijski rizik, i to u vremenu u kojem je trebalo krčiti putove u mnogome, od izbora dijalekta i pravopisa do stvaranja biblijsko-teološke terminologije. O ozbiljnosti posla svjedoči i Škarićeve biblioteka koju je oporučno ostavio i koja se sada nalazi u fondu sjemenišne biblioteke u Splitu.

¹⁸ Primjerice, za "matično pismo" rabi dvije kratice: "Mat. pis." i "M. p.". Za različite prijevode rabi riječ "prinesenje" i rabi skraćenicu "prin.", ali o prijevodu govori i pojmom "prinesitelj" i rabi skraćenicu "prinl.". Razlikuje sintagmu "i tako naprid" sa skraćenicom "i t. n." od sintagme "i tako dalje" sa skraćenicom "i t. d.". Isto tako razlikuje sintagmu "i ovim prilična" sa skraćenicom "i o. p." od sintagme "na priliku" sa skraćenicom "n. p.". Za pridjev "sveti, a, o, oga" koristi skraćenicu "s.".

Popis knjiga biblioteke započinje upravo Škarićevom ostavštinom, a na prvome mjestu stoji njegovo Sveto pismo. Tu nalazimo nekih 150 njegovih većinom stručnih biblijskih knjiga,¹⁹ koje svjedoče o njegovoj znanstvenoj obaviještenosti pri prijevodu i komentiranju. Uz korištenje vlastite biblioteke obišao je i "općene knjigoshrane u nemačkim državama, i u Italii" (sv. I., str. IX) u želji da njegov prijevod i komentar budu na razini tadašnje biblijske znanosti. Trud koji je Škarić uložio u posao prevođenja i komentiranja svih biblijskih knjiga kao i jedinstvenost njegova pothvata nisu bili dovoljno nagrađeni, štoviše, ni uvaženi od kasnijih prevoditelja Biblije na hrvatski jezik.

PRINCIPI I SVRHA PISANJA

Prvi princip kojim se Škarić vodio u radu vidljiv je već iz samoga naslovljavanja djela, iz naslova koji se nalazi u svakome svesku. Radi se o *Svetom pismu Staroga i Novoga uvita iz latinskoga s obzirom na matične knjige izbistreno i iztumačeno*. Slijedio je službeni crkveni tekst određen Tridentskim koncilom – latinski prijevod Vulgate, ali, što je u ono vrijeme bila prilična novost i smjelost, uzeo je u obzir i "matično pismo", odnosno tekstove na izvornim jezicima, hebrejskom, aramejskom i grčkom. Korištenje tekstova na izvornim jezicima vidljivo je posebice u njegovom opsežnom komentaru. Tu nam se pokazuje kao vrstan poznavalac ovih jezika, sve do etimologije pojedinih riječi.

¹⁹ Sadašnji popis splitske sjemenišne biblioteke počinje popisom djela iz Škarićeve ostavštine (vidi: *Knjiga inventara*, sv. I.). Među stručnim biblijskim knjigama, osim različitih prijevoda Svetoga pisma (primjerice, Petar Katancsich, *Sveto Pismo Starog' zakona*, inventarni br. 432; i *Sveto Pismo Novog' zakona*, inv. br. 433), nalazimo knjige leksikografskog (J. B. Gloir, *Lexicon manuale hebraicum et chaldaicum*, inv. br. 539), filološkog (Joh. Henricus Hattinger, *Thesaurus philologicus*, inv. br. 603; A. T. Hartmann, *Linguistische Einleitung in die Bücher des A.T.*, inv. br. 166), gramatičkog (Georg H. A. Ewald, *Grammatik der hebr. Sprache*, inv. br. 167; Thomas Erpenius, *Grammatica arabica*, inv. br. 604), uvodnog (Johannes Jahn, *Einleitung in die göttlichen Bücher des alten Bundes*, inv. br. 592), arheološkog (Johannes Jahn, *Biblische Archäologie*, inv. br. 612), općereligijskog (Jacob Frint, *Handbuch der Religionswissenschaft*, inv. br. 160; Michael K. Hermann, *Beschreibung mannigfaltiger Religionen in der Welt*, inv. br. 616), onomastičnog (Jannes Lensben, *Onomasticum sacrum*, inv. br. 158), targumskog (Paulus Ewald, *Pirke Aboth oder Sprüche der Väter*, inv. br. 172; Christophorus Cartuzigtus, *Electa Thargumica Rabbinnica*, inv. br. 576) i komentatorskog (Johann D. Michaelis, *Mosaisches Recht*, inv. br. 601) karaktera.

Govoreći o svojoj ljubavi prema Sv. pismu još iz mladih bogoslovskih dana, kada mu pomisao prevođenja i tumačenja Pisma na materinski jezik nije bila još ni na kraj pameti, Škarić u "pridslovju" spominje da ih je izučavao "vlastitim načinom" (sv. I, str. VIII). To znači da je od samih početaka imao svoj vlastiti put, svoju metodu u pristupu i razumijevanju Pisma. O tom putu i metodi ne znamo puno, ali možemo pretpostavljati da je uvijek nastojao konfrontirati latinski prijevod s izvornim jezicima, sa židovskim i helenističkim izričajem i mišlju radi što boljeg shvaćanja izvornog značenja teksta, te da je uvijek, barem u mislima, pokušavao biblijski izričaj s raznih jezika koje je poznao pretočiti u svoj materinski jezik.

Škarić je principijelno htio biti i ostao je vjerni sin Crkve. Osim što se u prijevodu oslanja na Vulgatin latinski prijevod i vjerno ga slijedi, koji je u ono vrijeme bio, a i danas je, službeni tekst Rimokatoličke crkve, jer želi "prilučiti-se potanko crkvenim naredbama" (sv. I, str. VIII), i u redoslijedu knjiga slijedi tridentiski popis kanonskih knjiga, premda dobro poznaje "oni red vrimenta, u komu su s. Knjige bile pisane" (sv. I, str. XIX). U imenovanju knjiga, međutim, ide vlastitim putem. Poznaje njihovo hebrejsko,²⁰ grčko²¹

²⁰ Primjerice, izričito spominje hebrejske nazive prvih pet biblijskih knjiga i točno ih prevodi: *Berešit* – počela; *Elleh šemot* – ovo-su imena; *wajikra*-zazvao je; *wajdaber*-besidio je; *elleh-hadbarim*- ovo-su beside, tumačeći da ovim riječima počinje prvi redak njihova prvoga poglavlja. Rabi i zbirni hebrejski naziv za svih pet knjiga *Tora* i prevodi ga kao *zakon*, *nauk bogoštovja*; Mojsijev zakon, knjiga zakona, knjiga Mojsijeva, knjiga Mojsijeva zakona, knjiga uvita. Nije zadovoljan samo s prijevodom zakon, jer uočava da zakoni i zakonske zbirke predstavljaju samo manji dio *Tore* ili grčki Pentateuha, koji prevodi kao *Peteroslog* (danas je uobičajeni prijevod Petoknjižje). Premda u raznim varijacijama i sam često rabi riječ zakon, ipak izražava i ideju koja je u izučavanju *Tore* danas jako naglašena, naime, da se radi o Božjoj pouci svoga naroda. Koristi prijevod *nauk bogoštovja* koji jasno izriče tu ideju (usp. sv. I, str. XXI- XXII).

²¹ Tako, za knjige Pentateuha donosi nazive: Genesis, Eksodos, Leuitikos, Arithmoi i Deuteronomion. Prevodi ih i tumači zašto se tako nazivaju. "*Genesis* – porod, jere on povida stvorenje svake stvari, i uznoženje ljudskog roda, (...) *Eksodos* – izhod, jere on pripovida kako sinovi Izraela izajdoše iz Egipta, (...) *Leuitikos* – levitik, jere on navlastito uzdržaje one naredbe, koje spadaju na posljednike Levi određene za služiti u s. Nadstorju, (...) *Arithmoi* – broji, jere on prinosi broj onih, koji biahu izišli iz Egipta, i opeta broj onih, koji biahu podobni pod oružje, (...) *Deuteronomion* – ponovljenje zakona, jere ovi slog povida kako Mojses biaeše nike naredbe prie podane iztumačio, nike nadostavio, a nike baš i ponovio." (sv. I, str. XXII).

i latinsko²² nazivlje, ispravno ga prevodi, tumači i slaže se s njime; poznaje i druge slavenske prijevode i kaže da su oni slijedili "grčke i latinske nazove", ali sam se opredjeljuje, barem za Petoknjžje, za obilježavanje knjiga rimskim brojevima, upozoravajući da pritom slijedi "nimačke prinesitelje" (sv. I, str. XXII).

Vjernost Crkvi, što je temeljni princip njegova rada, Škarić pokazuje i korištenjem u Crkvi već ustaljenih prijevoda i otačkih tumačenja. Želi se sačuvati i "ne nadostaviti išto od svoje vlastitosti", želi se "virno držati onoga, što biahu mudro rekli, i temeljito dokazali najvrjedniji tumačitelji" (sv. I, str. IX). Istražuje "ono što biahu rekli i sveti Otc, i crkveni Pisatelji, i Tumačitelji toliko davnih vrimenah, koliko i ovih naših danah" (sv. I, str. IX). Vrlo često svoja tumačenja potkrjepljuje Augustinovicim, a ne zaboravlja ni Ireneja, Origena, Grgura Nazijanskog, Ambrozija, Bazilija, Ivana Zlatoustog, Ćirila Aleksandrijskog, Jeronima, dakle crkvene oce "navlastito prvih pet stolitjnah" (sv. I, str. XV). Uvažava tradiciju tumačenja sv. Pisma, prati povijest učinkovitosti svetih tekstova, što suvremena egzegeza izražava njemačkim terminom *Wirkungsgeschichte*, pokušava, donoseći različita tumačenja, pokazati "koliko biaše knjiženstvo i u tumačenju s. Knjigah napridovalo" (sv. I, str. IX) i ne boji se donijeti i oprečna tumačenja istoga teksta "skupivši da unese u jednu knjigu ona, koja biaše našao razpršana u mnogima" (sv. I, str. IX).

I u pogledu jezika Škarić slijedi određene principe. Kao i svi naši tadašnji pisci ima muke s pravopisom i dijalektom. Opredjeljuje se za "iliriki izgovor" i upozorava da time ne želi dati prvenstvo tome izgovoru, jer je to pitanje oko kojega se "bez ikakve koristi u knjiženstvu, dan današnji inade jugo-slavjani" (sv. I, str. IX), nego koristi taj izgovor samo zato što je rođen i odgojen u mjestima ovoga izgovora i što mu se na tom izgovoru bilo lakše izraziti. Osim toga, uvjeren je da je taj izgovor, ako se očisti od stranih riječi, "podoban da-ga bez ikakve mučnosti razumi i istoko-, i jugo-, a s malo mučnostju i siveroslavjanin" (sv. I, str. IX). Prof. Zlatko Vince procjenjuje Škarićev izgovor kao "ikavski govor štokavskog narječja s natruhom čakavštine".²³ Ne zaboravimo da Škarić piše u vrijeme kada još nije bilo općeprihvaćenog hrvatskog književnog jezika, da je

²² "Latinski tumačitelj prinivši i on sve s. Pismo u svoj jezik slidio-je s obzirom na knjige Mojsesa pomenute grčke nazove, i zato-je svu knjigu skupa nazvao *pentateuchos*, prvi slog *genesis*, drugi *exodus*, treći *leviticus*, četvrti *numeri*, a peti *deuteronomium*." (sv. I, str. XXII).

²³ *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1978., str. 392-395, citat 392.

on svoje jezične poglede oblikovao 20-ak godina prije tiskanja svojih knjiga, da je u tim pogledima, barem što se tiče dijalekta i pravopisa, ostao sebi dosljedan i konzistentan, "postavivši sebi – kako tvrdi prof. Vince – strog princip jezične čistoće, (...) ne obazirući se mnogo na jezične promjene koje su se naglo pojavljivale"²⁴. Sami Škarić jasno govori i o tome kako je sebi za princip postavio jezičnu konzistentnost, i kaže da želi "uzdržati svojoj knjizi onu jednosličnost, onu čistoću, i onu neprominivost govora, koja ima sjati u svakoj knjizi, a navlastito u onoj, iz koje ima čovik naučiti i što-bi virovao i što-bi dilovao." (sv. I, str. IX). Začudna je Škarićeva jezična konzistentnost i u prijevodu i u komentaru, kada se ima na umu da je i u izboru dijalekta i u izboru pravopisa morao krčiti putove.

I u pogledu grafije, samoga načina pisanja, Škarić je bio na nemalim mukama. Pri završetku "pridslovja" upozorava da je koristio slova s dijakritičkim znakovima (č, ć, š, ž), odnosno da njegov "vrstopis" slijedi način pisanja koji je skoro bio uveden, a koji mu i nije posve bio po ćudi. Razlog tomu je što želi ići putem kojim su se mnogi drugi uputili, odnosno, možemo slobodno reći, njegova težnja za ujednačavanjem pravopisa, što je u ono vrijeme bio, - a ni danas u nekim pitanjima nismo daleko odmakli, - gorući problem hrvatskog jezika.

Osim na korist puku iz Dalmacije, Škarić želi prevoditi "u korist svijuh onih, koji razume slavjanski govor" (sv. I, str. VIII). Izabire "ilirički", to jest hrvatski izgovor zbog svrhe koja mu leži na srcu, naime, da njegov prijevod bude mnogima shvatljiv i razumljiv. Obilazeći carevinom, uvjerio se da je "ilirički jezik" bez tuđica prikladan za razumijevanje svim Slavenima. Danas nam je jasno da je to bio samo ondašnji san i sudbina gotovo svih naših prevoditelja, san nekog panslavenskog jezika, jedno vrijedno, ali nikad ne ostvareno i neostvarivo nastojanje. Ne samo da Škarićev prijevod nije uspio u pogledu panslavenskih nastojanja, nego je ostao i bez utjecaja na potonje hrvatske prevoditelje Svetog pisma. Zašto se to dogodilo, nije nam jednostavno odgovoriti, ali čini se da je razlog tomu Škarićeva vjernost jeziku vremena u kojem je radio na prijevodu, a koji je upravo u doba neposredno prije tiskanja njegova djela doživio značajne promjene u smjeru standardizacije, djelovanjem hrvatskoga narodnog preporoda,²⁵ koji je poznatiji pod

²⁴ Isto, str. 394.

²⁵ Usp. "Hrvatski narodni preporod", u: Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1996., str. 377.

imenom "ilirski pokret". Premda je taj pokret obuhvaćao gotovo sva područja društvenog djelovanja, glavna aktivnost njegovih protagonista ipak se odvijala u dva smjera: kulturnom i političkom. U kulturnom pogledu program nositelja pokreta sastojao se u stvaranju jedinstvenog pravopisa i uvođenju književnog jezika štokavskog narječja koji bi bio zajednički svim Hrvatima, ali i drugim južnoslavenskim narodima koji program prihvate. Uspjesi pokreta, posebno na političkom području, zaplašili su ugarsko i dijelom hrvatsko plemstvo, koje je, u strahu da ne izgubi svoje feudalne povlastice, na dvoru u Beču počelo raditi protiv hrvatskih preporoditelja. Beč je stao na stranu ugarskog plemstva i kraljevskim reskriptom od 11. siječnja 1843. zabranio ilirsko ime; ne zaboravimo da je Škarić završio studije u Beču i da je na prevođenje i komentiranje Svetoga pisma potaknut od dviju osoba iz Beča. Osim toga, zbog nesretnih okolnosti, hrvatski jezik²⁶ je od sredine 19. st. sve češće, u više valova, izložen sustavnoj srbizaciji koja je sustavno zapostavljala hrvatsku jezičnu baštinu, a nametala karadžićevsku koncepciju novoštokavštine, preferirala istočno-pravoslavne izvore za obnavljanje leksika i odbacivala leksičko bogaćenje iz kajkavskog i čakavskog narječja. Takve prilike i okolnosti dovele su do toga da je Škarićev prijevod kao "ikavski govor štokavskog narječja s natruhom čakavštine"²⁷ ili kao "posljednje važno jezično djelo hrvatske ikavštine"²⁸ ostao prilično zaboravljen i bez utjecaja na potonje hrvatske prevoditelje Svetoga pisma.

Je li se Škarić služio drugim prijevodima Pisma na "ilirički" jezik, nije lako reći bez potanje analize, ali budući da je u svojoj biblioteci imao Katančićev i Vukov prijevod, možemo pretpostaviti da se njima služio, ali ne znamo koliko ih je uvažavao. Svakako, najvjerojatnije zbog političkih prilika, ni njegov ni Katančićev prijevod nisu imali značajnijeg utjecaja na potonje hrvatske prevoditelje, što se za Vukov prijevod ne može reći.

²⁶ Usp. "hrvatski jezik", u: Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1996., str. 376-377.

²⁷ Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1978., str. 392.

²⁸ "Škarić, Ivan Matija", u: Opći religijski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., str. 930.

OZNAČNICE I SUVREMENOST NEKIH ŠKARIĆEVIH RJEŠENJA U UVODIMA

Ovdje rabimo riječ suvremenost ne samo u smislu Škarićeva poznavanja ondašnjih dostignuća biblijske znanosti nego i u smislu njegove anticipacije još suvremenijih, odnosno kasnijih rješenja i dostignuća.

Prvu oznaku suvremenosti Škarićeva djela, koja nam otkriva njegovo shvaćanje svetopisamskih knjiga, nalazimo već u naslovu njegova prijevoda. Svetopisamske su knjige za njega knjige *Staroga i novoga uvita*. Premda je riječ *uvit* mogao naći i kod drugih prevoditelja Biblije na hrvatski, primjerice u *Lekcionaru Bernardina Splitsanina*, gdje se ona koristi izmjenično s riječju *ugovor*, ili u Katančićevom prvotiskanom cjelovitom prijevodu Biblije iz 1831., gdje nalazimo istu izmjeničnu upotrebu *uvita* i *ugovora* kao i kod Bernardina s dodatkom opisnog izražavanja u sintagmi *ugovoriti mir*, Škarić dosljedno svagdje upotrebljava riječ *uvit* za latinski *testamentum* (hrv. zavjet) i *foedus* (hrv. savez). Matična pozadina za takav latinski kao i za grčki prijevod (*diatheke* = raspored, rasporedba) jest hebrejska riječ *berith*. Drugi prevoditelji Biblije na hrvatski jezik, sve do najnovijeg prijevoda *Zagrebačke Biblije* u izdanju Kršćanske sadašnjosti, za riječ *berith* upotrebljavaju riječ *zavjet* prema latinskome *testamentum*. Prevoditelji *Zagrebačke Biblije* opredijelili su se za riječ *savez*, uvjereni da ona najbolje odgovara hebrejskoj riječi *berith*, jer izražava dijalogalni i personalni karakter, te dinamičnost odnosa Boga i čovjeka. Sve druge riječi koje se mogu naći u hrvatskim prijevodima, kao što su "ugovor", "pogodba", "nagodba", "zavjet", "oporuka", smatrane su manjkavima, jednostranima s obzirom na riječ *berith*. Tako "ugovor" previše upućuje na trgovačke odnose; "pogodba" na nešto što je u nastajanju, oko čega se tek pogađa, dogovara; "nagodba" ima prizvuk nezadovoljstva, trzavica koje su do nje dovele.²⁹

Vodeći računa o iskustvenoj i jezičnoj pretpovijesti hebrejske riječi *berith*, možemo reći da je Škarić upotrijebio dobar prijevod i ostao mu do kraja dosljedan. Naime, jezično gledano, hebrejski termin vuče korijenje iz akademskog jezika, koji je majka svih semitskih jezika, a tamo imenica *birthu* označava "lance", "okove", a prijedlog *birit* znači "između". Iskustvenu pozadinu za označavanje

²⁹ Usp. J. Fućak, *Zavjet ili Savez*, u: BS 37 (1967), str. 375-379; A. Rebić, *Središnje teme Staroga zavjeta. Biblijskoteološki pregled starozavjetne poruke*, KS, Zagreb, 1996., str. 113-115.

odnosa s Bogom terminom *berith* predstavljaju hetitski savezi i ugovori iz II. tisućljeća pr. Kr., uglavnom ratnički, vojni i politički, gdje jači - vladar, nameće slabijemu, vazalu, određene uvjete za ispravne odnose.³⁰ Prevođeći hebrejsku riječ *berith* terminom *uvit*, u novohrvatskom jeziku *uvjet*, Škarić dobro uočava da se u odnosu s Bogom ne radi toliko o bilateralnom ugovoru *inter pares*, koliko o određenim uvjetima koje Bog daje čovjeku za njegovo ostvarenje, o odnosu među nejednakima - *inter impares*. Terminom *uvit* dobro je izražena Božja suverenost, sačuvana je isključivo Božja inicijativa u odnosima s čovječanstvom, istaknuto je da se odnosi Bog-čovjek grade na Božjoj ponudi i obećanju, opravdano je uvjerenje biblijskog čovjeka po kojem Dekalog predstavlja sažetak i povelju ovakvih odnosa, itd. Ipak, i Škarić uočava bilateralnost takvog odnosa. Tumačeći Božji savez s Noom u Post 6,18, koji dosljedno prevodi riječju "uvit", kaže: "Uvit, tojest, pogodbu, kojom-ti obećajem da-ću ja u vrime općenoga potopa shraniti i tebe i tvoju obitelj. Uvit-se u tisonom razumku zove onda, kada se obedvi strane obvežuju oli učiniti, oli ne učiniti tkouju stvar." (sv. I, str. 42). Suvremena egzegeza sve više uočava kako bilateralnost koju izražava riječ *berith* nije *inter pares*, jer ističe da *berith* označava "apsolutnu, slobodnu i milosnu Božju inicijativu u pogledu spašavanja čovjeka, uspostavljanje s čovjekom takvih veza koje uključuju njegovo slobodno pristajanje". Termin *berith* "nije apstraktni princip, nego hermeneutski instrument, interpretativna shema odnosa koje Bog i čovjek žive unutar povijesti."³¹ Škarić je, dakle, svojim prijevodom dobro uočio i pravilno izrazio temeljnu strukturu i temeljnu misao koju nam predstavljaju i razlažu biblijske knjige i stavio je kao što i dolikuje hermeneutskom principu odmah u naslov svoga djela.

I u redosljedu izlaganja Škarić ne zaostaje za najnovijim komentarima biblijskih knjiga. Najprije nas općenito uvodi u vrijednost, značenje i posebnosti Biblije, a onda posebnim uvodom u svaku pojedinu knjigu. Na početku prijevoda i komentiranja knjige redak po redak sažeto izlaže sadržaj poglavlja kojim se bavi, kako bi čitatelj odmah na početku imao pred očima cjelovitu tematiku. U općem uvodu daje temeljne smjernice ispravnog razumijevanja biblijskih knjiga, hermeneutski okvir i pretpostavke kojima

³⁰ V. Korošec je među prvima, ali s pravničke, a ne biblijske strane proučavao ove ugovore. Vidi, V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge*, Leipzig, 1931.

³¹ Vidi, A. Bonora, "Alleanza", u: *Nuovo dizionario di Teologia biblica* (a cura di P. Rossano e al.), Paoline, Cinisello Balsamo, 1988., str. 21-35, navodi str. 31.

naznačuje posebnost ove literature. Tako, u "pridslovju" nalazimo neke temeljne odrednice svetopisamskih knjiga, odnosno vjernički pristup ovim knjigama po kojemu one i jesu Sveto pismo. Govori o njihovu nadahnuću, odnosno božansko-ljudskom podrijetlu, njihovoj nadnaravnoj istini i ukorijenjenosti u vjeri. Drugim riječima, posvješćuje čitatelju vjeru kao jedinu ispravnu hermeneutiku čitanja knjiga. Zanimljivo je ovdje spomenuti njegovu definiciju inspiracije. Govoreći o Božjoj suradnji s ljudskim piscem, a to i jest definirana istina nadahnuća biblijskih knjiga, kaže: "Duh sveti ganio hotinje da pišu, i prosvitlio pamet za da pišući ne-bi što oli neistinito oli neprikladno pisali, i za da upišu ona, koja isti sveti Duh hoće" (sv. I, str. XV). Nadahnuće svetog pisca tumači kao uključenost njegovih voljnih i razumskih sposobnosti u izricanje istine koju, poslužimih se suvremenijim rječnikom Drugoga vatikanskog koncila, "htjede Bog da radi našega spasenja bude zapisana u Svetom pismu" (DV, 11). I način kako je Bog djelovao na svete pisce, barem kako o njemu govori II. vatikanski koncil,³² prisutan je i u Škarićevu govoru. Prikladnost i suvremenost njegova govora o nadahnuću je neosporna.

Svrhu nastanka biblijskih knjiga, koja izbija na površinu na svakoj njihovoj stranici, Škarić vidi u njihovu razlaganju "ljubavi prama Bogu, i prama iskrnjemu" (str. VII). Dobro uočava njihovu praktičnu vrijednost za svaki drugi nauk, posebice za krepostan život. U nekoliko rečenica opisuje djelotvornost ovih knjiga kroz povijest i tumači je kao nadahnuće za promišljanje, pohvale, razjašnjenja i tumačenja, za duhovno obogaćenje čitatelja. Ističe korisnost Pisma za duhovnu, moralnu i intelektualnu izgradnju čitatelja, pozivajući se na izjave crkvenih otaca (Ireneja, Origena, Grgura Nazijanskoga, Ambrozija, Bazilija, Ivana Zlatoustog, Izidora, i dr.) i koncila (Trulanski sabor), te jasno tvrdi da Pismo nije ponuđeno samo službenicima u Crkvi nego "nisu zato, od dužnosti štiti s. Pismo, i davati i spasonosnoga nauka i pametnoga svitovanja svojim podložnicima, oprošteni svitovnjaci, a još manje upravitelji i otc i obitili" (sv. I, str. XVI-XVII). Pismo nije upućeno "samo za muškiće" nego i ženama "jere budući da i ženske glave imadu znati dužnosti svojega stana za izpuniti-ih, imadu znati i one i što-jim-je zabranjeno, i što-jim-je dopušteno, i što-jim-je zapovidjeno isto kako

³² "A pri sastavljanju svetih knjiga Bog je izabrao ljude koje je, u djelatnosti njihovih sposobnosti i moći upotrijebio, da – njegovim djelovanjem u njima i po njima – kao pravi auktori pismeno predaju sve ono i samo ono što on hoće." (*Drugi vatikanski koncil: Dokumenti*, KS, Zagreb, 1980., u: Dogmatska konstitucija "Dei Verbum" o božanskoj objavi, br. 11).

i muškići; budući i ženske glave isto kako i muške podložne napastovanju puti, svita, i diavla, upadajući u grih i one isto kako i muške glave...". Pismo nije napisano za ništa drugo nego "za odcipiti-nas od griha, i pritegnuti-nas k sebi, za moći nas nadariti vičnjom slavom" (sv. I, str. XIX). Biblija je napisana "za da čovik polak nje dojde u poznanje onoga što Bog od njega iziskuje, i to opravljaj, da poznade svoje dužnosti i izpunjuje-ih" (sv. I, str. XIX). I II. vaticanski koncil govori da nam Pismo, odnosno objava Boga u Pismu omogućuje imati "udjela u božanskim dobrima koja posvema premašuju ljudski razum" (DV, 6) i upućuje na potrebu prijevoda opremljenih "nužnim i zaista dovoljnim tumačenjem tako da sinovi Crkve sa sigurnošću i korišću prijateljuju sa Svetim pismima i njihovim se duhom napajaju." (DV, 25). Možemo reći kao da je Škarić svojim radom prevođenja i komentiranja Pisma slijedio, još bolje, anticipirao ove odredbe i preporuke II. vaticanskog koncila.

U istraživanju Svetog pisma u okrilju Katoličke crkve trebalo je čekati encikliku Pija XII. *Divino afflante Spiritu*, iz 1943. godine, da se dobije zeleno svjetlo za uvažavanje književnih vrsta u tumačenju Biblije. Stari crkveni oci, premda su poznavali različite biblijske književne vrste, nisu poznavali književne vrste kako ih mi poznajemo i često su biblijske stranice shvaćali doslovno. Pio XII. piše da "Svetim knjigama nije tuđ ni jedan način izražavanja kojim se ljudski govor kod starih naroda, osobito kod istočnjaka, služio u izražavanju misli, dakako pod uvjetom da upotrijebljeni način govora ni u čemu ne bude u protivnosti s Božjom svetošću i istinom" (EB 559). I koncilski dokument o Božanskoj objavi upozorava na potrebu upoznavanja književnih vrsta i naglašava da se istina "drugačije i drugačije iznosi i izražava u tekstovima koji su ili – na različit način – povijesni, ili proročki, ili pjesnički, ili u drugim vrstama govora" (DV, 12). Škarić daje do znanja da poznaje razne književne vrste ("proročanstva, koja navistja, ...zgodopisje koje snuje, i na uprave koje podaje, sv. I, str. VII), odnosno razne načine izricanja istine po kojima se svetopisamske knjige razlikuju od ostalih svjetovnih knjiga, štoviše, nadilaze ih. Premda u komentaru uglavnom slijedi doslovno tumačenje, na više je mjesta vidljivo njegovo uočavanje poteškoća koje su nastale razvojem moderne znanosti i kritičke povijesti i doslovnog tumačenja. Negdje te poteškoće pokušava riješiti raznim sustavima konkordizma, usklađivanjem sa znanstvenim rezultatima iz područja astronomije, geologije, biologije i povijesti, a negdje ih rješava biblijsko-teološkim tumačenjem, pokušavajući otkriti, pomoću književnih oblika i načina izražavanja karakterističnih za vrijeme pisanja, nakanu svetog pisca, ili kako kaže II. vaticanski koncil, "što

su sveti pisci stvarno htjeli reći i što je Bog odlučio njihovim riječima otkriti" (DV, 12).

Škarić uvažava i neka pitanja književne kritike biblijskih knjiga, koja je u ono vrijeme na našim prostorima bila tek u povojima. On se, primjerice, drži onodobnog uvjerenja među katoličkim tumačima da je sve knjige koje se pripisuju Mojsiju Mojsije i napisao, i to dokazuje kako nutarnjim, tako i izvanjskim dokazima. Nutarnje dokaze izvlači iz književne analize jezika, stila i pisanja knjiga, a izvanjske od onih koji ispovijedaju Mojsijevo autorstvo. Uočava ili prihvaća od drugih autora³³ da se Mojsije služio različitim izvorima i dijeli ih na objavu, predaju i isprave. U objavu ne ulazi, ali ona druga dva izvora pokušava vezati uz ljude koji su po biblijskim knjigama živjeli prije Mojsija. Priznaje dakle postupni nastanak biblijskih knjiga, a njihove izvore tumači, kao i onodobna književna kritika, pozivajući se na različita imena koja se u biblijskim knjigama upotrebljavaju za Boga (Jehova, Elohim, Jehova Elohim) (usp. sv. I, str. XXXIV-XXXVI). Jedan od razloga za kritičko istraživanje i sumnju u Mojsijevo autorstvo knjiga spominje i Škarić: "Tko je upisao smrt Mojsesa, njegov sprovod, i njegovu pohvalu (pogl. XXXIV. I, vidi pridslovje V. knj. Mojsesa" (sv. I, str. XXVI). Tu činjenicu spominju već Celzo i Porfirije u svojoj antikršćanskoj polemici, a i srednjovjekovni hebrejski egzeget Abraham ibn Ezra. Tu su činjenicu priznavali i oni koji su prihvaćali Mojsijevo autorstvo, ali nisu odustajali od svoje teze. Među njih spada i Škarić.

Škarić je veliki novator s obzirom na transkripciju biblijskih imena. Već u knjizi Post 2,4 prvi put uvodi ime *Jehova* i etimološki tumači³⁴ njegovo značenje. Čita ga točno prema masoretskim

³³ Već su u kršćanskoj starini antikršćanski polemičari Porfirije i Celzo sumnjali u mojsijevsku autentičnost tih knjiga. Slične sumnje dolazile su od strane različitih kršćanskih sekta, posebice gnostičkih, i to više zbog dogmatskih nego kritičkih razloga. U srednjem vijeku sumnje dolaze od strane hebrejskih autora kojima nisu promakla nesuglasja između tradicionalnog mišljenja i stvarnosti tekstova. U vrijeme reformacije pojavljuju se još veće sumnje kod Karlstadta (1520.), a u protureformaciji kod B. Spinoze (1670.) i R. Simona (1678.). Sve su to još uvijek bile izolirane pozicije koje su završavale optužbom heretičnosti i ekskomunikacijama. U prvoj polovici XIII. stoljeća Mojsijevo autorstvo dovodi u pitanje najprije njemački pastor H. B. Witter (1711.), a malo kasnije, posve nezavisno, i katolički francuski liječnik J. Astruc (1753.). Obojica u svojim tezama posežu za upotrebom različitih božanskih imena u knjigama. Usp. J. Alberto Soggin, *Introduzione all' Antico testamento*, Paideia, Brescia, 41987., str. 123-129.

³⁴ Tako čini i s drugim imenima. Primjerice, kad u Post 4,1-2, tumači imena Adamovih sinova Kaina i Abela kaže: "Hteći Mojses poviditi, kako-se-je od Adama

vokalima *Jehova*, što ne odgovara izvornom izgovoru svetoga tetragrama. Naime, kada su masoreti u VII. stoljeću kršćanske ere potpisivali pod suglasnike znakove za samoglasnike, potpisali su pod tetragram samoglasnike riječi 'Adonai, jer su svugdje gdje je bilo napisano JHWH izgovarali "Adonai". Danas općenito svi prihvaćaju izgovor "Jahve". Premda se tumači danas uglavnom slažu oko porijekla imenice "Jahve", naime izvedena je od starohebrejskog glagola *hawah* (kasnije *hajah*), a znači aktivno biti, aktivno bivstvovati, biti prisutan, dogoditi se nastati, postati, svojim djelovanjem dokazati svoje bivstvovanje, svoju prisutnost, ipak je značenje ovoga imena nesigurno a tumačenja su mu brojna.³⁵ Možda ga je najbolje prevesti sintagmom "biti aktivno prisutan za svoj narod". U tumačenju ovoga imena Škarić polazi od činjenice da je "složeno (kako drže tumačitelji, naslonjeni na II. kn. Mojs. III. 14, 15,) od trijuh vrimenah diloriči *hawah*, oliti *hajah*, koja znači *bio-je*, i tako bližeći slovka *je* vrime došastno, slovka *hō* vrime sadašnje, a slovka *ah* vrime prošastno, ime *Jehova* znači onoga, *koi-je bio*, *koi-biva*, i *koi-će biti*, tojest vičnjega, svemogućega, istinitoga, virnoga Boga, *koi-je zato* u kn. Očit. s. Iv. I. 8, nazvan *ho on*, *ho en*, *kai ho erhomenos* (*ho esomenos*), i koje-ćemo ime, nemogući u drugi jezik biti jednom riječju izrečeno, uzdržati, kako-je u matičnomu pismu, i ovdje i na svim drugim mistima" (sv. I, str. 11). Ovdje Škarić tumači značenje Božjega imena razlažući ga gramatički. Naime, kako kaže "slovka *je*" obilježava hebrejsku konstrukciju za budućnost *Jiktol*; slovka *hō* obilježava glagolski particip za sadašnjost; a slovka *ah* obilježava hebrejsku konstrukciju za prošlost *qatal*. U ovakvom tumačenju Božjega imena, barem koliko je meni poznato, Škarić je doista izvoran. Taj tekst je važan i zbog njegova uočavanja nemogućnosti adekvatnog prijevoda nekih riječi, kao i zbog njegove nakane da u prijevodu bude dosljedan: istu riječ isto prevoditi. I za neka druga biblijska imena Škarić je novator, ukoliko uspostavlja hebrejski "š" u imenima u kojima se pojavljuje. Tako, kod njega već čitamo, primjerice, Šem, Šamuel, Šadrak, itd.

Što se tiče Škarićeva jezika i stila, osim što teži k nekom panslavenskom jeziku, možemo reći da je dosta osebujan, ako ne i

složio narod čovičanski počimlje od njegovoga prvoga sina Kaina, komu Eva biaše postavila ovo ime, koje znači *imarje*, *stečenje*, da time proispovidi, da-je ovoga sina stekla po božjoj milosti." S obzirom na Abela piše: "Abel (habel, hebel) znači *izpraznost*, *tašćinu*, *nestavnost*. Zašto-je Abelu bilo dano ovo ime, nezna-se."

³⁵ Vidi, A. Rebić, *Središnje teme Staroga zavjeta. Biblijskoteološki pregled starozavjetne poruke*, KS, Zagreb, 1996., str. 38-42.

umjetan. U pokušaju da sve izrazi "ilirički", tj. hrvatski, ima i poseban nakovanj za nove riječi.³⁶ Kao primjer spominjem njegove teološke kovanice za antropomorfnu i antropopatičnu govornost o Bogu, odnosno takav govor kojim se Bogu pripisuju ljudska svojstva (antropomorfizmi) i ljudski osjećaji (antropopatiizmi). Za antropomorfizme, uz navođenje grčkog izraza *anthropomorfikos*, rabi riječ *čovikobrazno*, a antropopatiizme (grč. *anthropopathikos*) prevodi riječju *čovikocutveno* (usp. sv. I, str. 40).

Što se, dakle, tiče suvremenosti Škarićeva djela, možemo reći da je u mnogim rješenjima bio ne samo suvremen za svoje vrijeme nego je i anticipirao neka rješenja koja će tek puno kasnije dobiti građansko pravo u Crkvi.

NEKE OZNAČNICE ŠKARIĆEVA KOMENTARA

Škarićev je komentar vrlo opsežan. Sadrži oko 5000 stranica. Idejno i u pogledu izbora građe vrlo je uravnotežen, a znanstveno je na zavidnoj visini tadašnje biblijske znanosti. Škarić je prokomentirao cijelu Bibliju i u tome ga još i danas nitko nije dostigao. U komentiranju je teološki bogat, a puno pozornosti posvećuje tzv. *realia biblica*. Služi se mnoštvom filoloških, povijesnih, arheoloških i zemljopisnih podataka.³⁷ Osvrnut ću se ovdje na neke zanimljivosti vezane uz komentiranje Knjige Postanka.

Već za prvi redak knjige Postanka Škarić tumači dvije riječi: "u počelu" i "stvori". Za prvu riječ tvrdi da označava stanje "prije nego ijedna stvar imaše bivstvo, prije nego tečaše ijedno vrime". Na taj način upućuje čitatelja u za ono doba uobičajeno teološko tumačenje Božjega stvoriteljskog čina. Naime, u svjetlu filozofije i pod utjecajem filozofskih rasprava prvu se riječ Biblije tumačilo kao označnicu započinjanja vremena i prostora. Današnja egzegeza u ovoj prvoj riječi, odnosno u čitavoj rečenici prvoga retka radije vidi naslovljavanje svega opisa što slijedi, a sam stvoriteljski čin započinjao bi tek s drugim retkom, koji odražava shemu prisutnu i u drugim izvanbiblijskim kozmologijama, naime shemu "kada još nije bilo, tada...". Time se izbjegava svrstavanje Biblije i njezina govora u filozofsko tumačenje stvarnosti.

³⁶ Usp. B. Duda, *nav. čl.*, str. 210.

³⁷ *Isto*, str. 210-211.

Uz drugu riječ "stvori", pozivajući se na hebr. *bara*, Škarić tvrdi da se radi o činjenju "od ništa". U suvremenoj egzegezi ovaj glagol dobiva važnost zbog toga što mu je subjekt uvijek i jedino Bog, a ne zbog toga što bi on po sebi označavao nastajanje ni iz čega. Naime, on se paralelno i sinonimno upotrebljava s glagolom *jacar-oblikovati*, pa se iz samoga glagola ne može izvoditi govor o *creatio ex nihilo*. Glagolom *bara* naglašava se činjenica da je Božje djelovanje različito od svih drugih, a i Škarić ističe da "ova dva dilovanja budući posve svrhunaravno pristoje-se jedino svemogućemu Bogu".

U nastavku Škarić se u komentaru osvrće na riječi "nebo i zemlju" i dobro uočava i tumači da se radi o izričaju za sveukupnu stvarnost, tzv. *merizmu*, stilskoj figuri kojom se izriče sveukupnost spominjanjem dviju krajnosti. Zato izraz "nebo i zemlju" tumači kao "sve ono što-se jednom ričju zove *svit*". Zanimljivo je da ove dvije riječi veže uz suprotstavljanje tumačenjima koja stvarnost vide kao oduvijek postojeću, "da-je izčestvo ovoga svita vikovično", kao i tumačenjima koja pobožanstvenjuju stvarnost. Škarićeva apologetska nakana u komentiranju je očita, ali ona pogađa i sam smisao teksta kako ističu novija tumačenja.³⁸ Naime, i sv. pisac je tako opisao stvaranje, želeći se suprotstaviti vjerovanjima i uvjerenjima njemu okolnih naroda, po kojima su neke stvorene stvarnosti izravna emanacija božanstava, dakle sama božanstva, kojima se duguje božansko štovanje. Opis stvaranja želi dokinuti idolopoklonički odnos prema zbilji i pokazati da je Bog potpuno drukčiji od svega stvorenoga. Škarić to dobro uočava i ispravno tumači.

Za 2. redak prvog poglavlja Knjige Postanka, tamo gdje suvremeni prijevodi, oslanjajući se na hebrejski izraz *tohû wabohû*, kažu "pusta i prazna", Škarić prevodi s "neuredna i pusta", a u komentaru se najprije zaustavlja na terminu "neuredna". Tumači da je početna stvarnost od koje je poslije sve nastalo, bila neizdiferencirana, tj. da su "početci zastave svita (... , bili) zamišani, i strpani kako u jednoj grudii". Time već usmjerava prema shvaćanju daljnjega Božjega djelovanja kao uređivanja stvorene stvarnosti, što se jako dobro može uskladiti s današnjim kozmološkim poimanjima. Drugu odrednicu, "pusta", tumači kao odsutnost živih bića na zemlji, što je u potpunosti spojivo s evolucionističkom koncepcijom nastanka života.

³⁸ Vidi, C. Tomić, *Prapovijest spasenja. Knjiga Postanka, glava 1-11*, Provincijalat hrvatskih franjevac konventualaca, ponovljeno izdanje, Zagreb, 1995.; A. Rebić, *Biblijska prapovijest (Post 1-11)*, KS, Zagreb, 1972; Cl. Westermann, *Genesis 1-11. A Commentary*, Augsburg Publishing House, Minneapolis, 1990.

U odnosu na svoj prijevod o prisutnosti Duha Božjega u stvaranju za koji kaže “naligaše svrhu voda”, polazeći od hebrejskog termina *ruah*, Škarić uočava njegovo temeljno značenje “žestoki vitar” i tumači ga kao Božju snagu, jakost koja oživljava. Hebrejski glagol *merahefet*, koji je u *Zagrebačkoj Bibliji* preveden glagolom “lebdjeti”, Škarić prevodi glagolom *naligati* i tumači ga vrlo plastično slikom kvočke (“razkvocane kokoši”) ili bilo kojom pticom koja leži na jajima i svojom toplinom omogućuje da se iz njih izleže novi život. U njegovoj viziji Bog svojom snagom zagrijava bezobličnu masu da iz nje nastane sve prema “onoj svrsi, za koju je Bog biaše stvorio, za da-se, tojest, okrug zemaljski vrta na svojoj sridici”. Poznaje i u svoje tumačenje uključuje kozmološke spoznaje o vrtnji zemlje oko svoje osi. Za svoj se prijevod poziva na Jeronima, koji poznaje ranije latinske prijevode (*ferebatur*) i grčki prijevod (*epefereto*), ali koji isto tako, polazeći od hebrejske riječi *merahefet*, predlaže prijevod *incubabat* ili *fovebat*. Prvi Jeronimov glagol *incubabat* Škarić prevodi s “naligaše”, a drugi *fovebat* s “tepljaše”, ostajući tako vjeran svojoj plastičnosti i približavajući čitatelju i vizualno ono što po njemu tekst izražava.

Vrlo je zanimljivo njegovo tumačenje nastanka svjetlosti vezano uz r. 3. Uočava da ta svjetlost još nije bila sunce, koje se spominje tek u četvrtome danu stvaranja, te ovu svjetlost tumači kao “ognjene dilčice” koji iskaču iz one grude i od kojih Bog sastavljanjem čini svjetlost. S obzirom na r. 4, koji mnogi tumače kao Božju konstataciju o dobroti svjetlosti, Škarić taj Božji čin³⁹ tumači u odnosu na svrhovitost svjetlosti: “navlastito za sjati i grijati”. Time se približava suvremenim tumačenjima po kojima se tu ne radi o konstataciji, nego o Božjem određenju sve stvorene stvarnosti. Svaka stvarnost ima svoju svrhu i može biti procjenjivana i vrednovana samo u svjetlu svrhe koju Bog određuje. Izvan te svrhe sve postaje pogubno i za čovjeka i za kozmos.

Božje razlučivanje “svitlosti od tminah” Škarić tumači filozofski, jer za tmine kaže da su “nebivstvo iste svitlosti”. Čini se da ga ta filozofska razina ipak ne zadovoljava pa prelazi na egzistencijalnu, tvrdeći da se to “neima razumiti, daje Bog razlučio ove dvije stvari kako dva jestvena bivstva, dali samo na oni način kako-se i sada prikazuje našim očima razlučenje dneva od noći”. Premda to ne spominje, ipak je jasno da ovakvim izričajem stavlja opis stvaranja u red etioloških

³⁹ Prevodi ga: “I vidi Bog svitlost da-je dobra.”

izvještaja kojima čovjek pokušava protumačiti sadašnje stanje stvarnosti, tražeći njegove uzroke. Iz tumačenja se vidi da shvaća razlučivanje svjetla od tame kao čin odvajanja na dvije strane, tako da je jedna polovica zemlje koja se vrti osvijetljena, a druga u tami. Potpuno se priklanja heliocentričnom kozmološkom sustavu.

Božje nazivanje svjetlosti danom, a tmina noću, Škarić posve ispravno i suvremeno stavlja u kontekst računanja vremena, trudeći se pokazati kako ovaj dan i ova noć nisu isti kao i sada kada imamo svjetlila nebeska. Uočava da se najprije spominje večer pa tek onda dan i to tumači židovskim načinom računanja vremena i povezuje ga s praksom u bogoslužju, gdje svaka svetkovina ili blagdan započinje s prvom večernjom.

Razdvajanje voda protumačeno je kao razastiranje nebesa koja služe kao pregrada između gornjih i donjih voda. Gornje vode naziva oblacima, "jere su oni kako shraništa vodah, koje na svoja vrmena padaju iz njih u daždu, u snigu i u rosi." Takvo tumačenje opravdava kozmološkom vizijom svetoga pisca. U njoj je zemlja zamišljena kao ravna ploha koja počiva nad stupovima nad bezdanom – podzemnim vodama, omeđena visokim gorama da je vode bezdana ne potope. Iznad nje je čvrsti, kruti svod (zato se latinski i kaže *firmamentum*) koji je štiti od gornjih voda. Ispod svoda obješene su svjetiljke-zvijezde i dva velika svjetlila: sunce i mjesec. Upućujući nas na viziju sv. pisca, Škarić kao da hoće izbjeći sukob Biblije i prirodne znanosti, kao da hoće reći da je za kulturnu sredinu piščeva vremena takva slika svijeta itekako znanstvena.

Pojam "nebo" - *šamajim* tumači kao "visinu" i poziva se na ondašnje kozmološke predodžbe razdiobe nebesa u tri dijela: prvi dio je onaj dio "ajera koi odišu ljudi, i po kome lete ptice, koje su zato nazvane *ptice nebeske*; drugi iliti srednji dio nazvaše oni dio ajera, ono podneblje ukomu se nahode zvizde, koje-su zato zvane *zvizde neba*; a treći oliti gornji dio nazvaše ono misto, u komu pribiva Bog sa svojim blaženima". Pozivajući se na sv. Pavla i 2 Kor 12,2, gdje Pavao govori o svom uzdignuću *na treće nebo*, Škarić upozorava na dugotrajnost takve predodžbe, ali pokazuje i sklonost da SZ tumači NZ-om.

Govor o suncu i mjesecu u r. 16 posve je ispravno protumačio s pozicije ljudskog zamjećivanja njihove veličine i sjaja i njihove uloge u određivanju kalendara. Zvijezde stavlja u kontekst antiidolatrijskog štovanja. One su isto tako stvorenja, kao i sunce i mjesec, i ne zaslužuju ljudsko obožavanje, kako se događa u Egiptu i Feniciji, gdje se stvorenja časte kao bogovi. Zanimljivo je i posve

suvremeno⁴⁰ da u opisu stvaranja svijeta Škarić uočava liturgijski kontekst i da ga tumači liturgijskim i antimitskim nakanama. Mojsije je ovim opisom želio sinove Izraelove, posebno, ali i sve Adamove potomke dovesti do spoznaje da je jedan jedini Bog, stvoritelj i upravitelj svih stvari, dostojan časti i bogoslužja.

U r. 20 Škarić se brani od mogućih tumačenja da su i ptice nastale iz vode. On ili ne poznaje evolucijsku teoriju koja je tek u začecima⁴¹ ili je ne prihvaća, a svoje tumačenje u r. 21 posve praktično usmjerava: “ali ne od vode (kako u prošastnomu vrjenu cinjahu niki baš i bogoljubni ljudi, koji držeći da-su i ptice učinjene od onoga istoga zamišaja, od kojega bihu učinjene i ribe, jidjahu u dnevim posta ptice isto kako i ribe (Sokrate, zgodop. kn. V. Pogl. XX), dali od zemlje, kako bistro povida Mojses u II. pogl. r. 19.”. Svojim tumačenjem želi spriječiti pogrešnu praksu posta.

Božji blagoslov koji se u opisu stvaranja pojavljuje tek sa živim stvorenjima Škarić vrlo suvremeno tumači. Naime, velike su rasprave oko toga je li Bog najprije blagoslovio živa bića pa tek onda rekao “plodite i množite se” ili je Božji blagoslov upravo u tome da se mogu ploditi i množiti. Posve u skladu s najsuverenijim rješenjima toga pitanja, Škarić tumači Božji blagoslov upravo kao osposobljavanje živih bića da se množe. Izričito kaže: “udili-njim vridnost izvesti porod”.

Da je stvaranje čovjeka vrhunac Božjeg djela, spominje se gotovo u svakome komentaru biblijskog izvještaja o stvaranju. Ipak, zanimljivo je kako to Škarić dokazuje. On polazi od činjenice da Bog ne određuje zemlji ili moru da izvede ovo biće, nego se sami Bog “nutkuje i uzbudjuje sebe istoga na ovo dilo govoreći: *učinimo čovika*”. Ističe posebnu Božju zainteresiranost za čovjeka, i ne povezuje je, kako se to obično čini, sa činjenicom da je čovjek zadnje Stvoriteljevo djelo. U tumačenju riječi čovjek polazi od hebrejskog pojma *adam* i filološki ga razlaže. Povezuje ga s arapskim korijenom *crljeno, ruso bitje*, od crvenila zemlje, tako da “*adam* hoće reći *gnjilast, zemljast* (latinski posve dobro *humanus*).” Stvaranje *na sliku* tumači navođenjem raznih mišljenja, nijedno ne odbacuje, ali

⁴⁰ Cl. Westermann, *Genesis 1-11. A Commentary*, Augsburg Publishing House, Minneapolis, 1990., str. 126-132.

⁴¹ Charles Darwin (1809.-1882.) je tek 1859. objavio svoje djelo *O podrijetlu vrsta posredstvom prirodne selekcije* u kojem izlaže i dokazuje organsku evoluciju, odnosno postanak živih bića iz jednostavnih oblika života. U to vrijeme Škarić je već pri kraju svoga djela.

smatra da se taj izričaj ne odnosi toliko na čovjekovu tjelesnost, koliko na "kriposti njegove duše (...) da čovik slikuje božje izvrsnosti". Ovdje se udaljava od biblijske, a priklanja se helenističkoj antropologiji, po kojoj, u pogledu odnosa s Bogom tijelo nema nikakvu važnost. Glagol "stvoriti" iz r. 27 tumači kao umjesivanje od gline, očito pod utjecajem drugog izvještaja o stvaranju (Post 2,7), čime pokazuje da još nije potpuno usvojio kritički pristup tekstovima koji strogo razlikuje ova dva vremenski i konceptualno različita izvještaja. Ipak, pokazuje da poznaje taj kritički pristup, jer dobro uočava da se prva 3 retka 2. poglavlja trebaju pridružiti prvom poglavlju. Današnja egzegeza kaže da je prvi izvještaj svećenički iz (VII/VI. st. pr. Kr.) i da seže do 2,4a, dok je drugi izvještaj o stvaranju Jahvistički iz X. st. pr. Kr.

Ljudsku stvorenost u seksualnoj različitosti muškoj i ženskoj tumači u kontekstu razmnožavanja, a blagoslov kojim Bog obdaruje čovjeka i ženu ne povezuje samo uz razmnožavanje, kao kod drugih živih bića, nego i uz duhovne, naravne i svrhunaravne darove. Čovjek i po Božjem blagoslovu nadilazi ostalo stvorenje.

Ono što je u *Zagrebačkoj Bibliji* prevedeno kao "i sva vojska njihova", Škarić prevodi kao "i vas njihov ures". Pozivajući se na hebrejsku riječ *saba'*, slaže se s Jeronimom u prijevodu "ures", jer riječ označava sve što izlazi, što niče, mogli bismo reći, sve što je u pokretu, sve što je izašlo iz "neoblične grude". Zato je LXX prevela *Jhvh sebaot* s *pantokrator*, odnosno svemoguć. Sve postojeće resi nebo i zemlju, zato ures, uređenje ili, kako mi kažemo, svemirkozmos. Dopušta i prijevod s *vojstvo*, "jere-je sve, što je i na nebu i na zemlji podložno volji božjoj kakono-su i vojnici podložni zapovidi svojega gospodara; i zato-je naziv *Jhvh sebaot* na mnogima i mnogima mistima prinesen *Bog vojstva*, *Deus exercituum*";

Na mnogim mjestima Škarić slijedi Vulgatin prijevod, ali u tumačenju odstupa od njega, pozivajući se na matično pismo. Primjerice, u Post 3,6 gdje se govori o ženinom-Evinom promišljanju prije pristanka na zmijin nagovor, Škarić u komentaru upozorava da njegov prijevod *i ugodno za biti razgledano* slijedi latinski prijevod "jere htismo sliditi latinsko prinesenje, koje ima, *et aspectu delectabile*", ali upozorava da matično pismo, odnosno hebrejski donosi drukčiji tekst: *w^enehmor l^ehaskil*, "tojest, *poželjivo za dostignuti znanje*, kako mnogi tumačitelji priniše, jere-je ovo posve prikladno onomu razgovoru, koga-je učinio diavao s Evom, i u kojem-njoj biaše obećao, da bi ona, blagovavši ono voće, stekla poznanje zla i dobra." Želi svojim tumačenjem vratiti tekst izvornom

kontekstu i ispravnoj logici. Ponekad ispravlja latinski prijevod, ali ne tako da ga isključuje ili odbacuje, nego ga pokušava opravdati. Što se tiče protoevanđelja u Post 3,15, slijedeći Vulgatu prevodi: "ona-će satrti tebi glavu", ali u komentaru tumači da hebrejski tekst ima zamjenicu muškog roda *hu'*, on – potomak žene će satirati glavu zmiji, dok će zmija njemu (upozorava na sufiks osobne zamjenice u 3. licu muškog roda *u*) vrebati petu. Međutim u mesijanskom značenju ovoga teksta opravdava i Vulgatin prijevod: "Ovu neizvršnost, (...) sveta Crkva nije našla potribito ponapraviti, jere-se može bez ikakve mučnosti razumiti, *ona-će* (žena) *polak svojega simena satrti tebi glavu*, kako razumiše i iztumačiše mnogi s. Otcī." Ponekad zapaža koliko je latinski prijevod pridonio krivim tumačenjima teksta. S obzirom na znak koji Bog postavlja na Kaina nakon bratoubojstva da bi ga zaštitio od osvete, Škarić upozorava da je "od latinskog tumačitelja prinesena ne posve izvrstno, on-bo ima, *posuitque Dominus Kain signum*, što niki priniše, i *postavio-je Gospodin na Kaina bilig*. Ovo-je prinesenje u latin. dalo prigodu i uzrok, da mnogi tumačitelji, da oznane u čemu staše oni bilig, izrekoše takve neprikladnosti, da-se nike i istomu zdravome razumu protive." Spominje potom deset raznih tumačenja⁴² i zaključuje: "Da pobijemo sva ova mnjenja, i dokažemo njihovu nerazložitost bilo-bi odveć dugo. Držimo zato, da je dosta opomenuti, da kako neima nijedno od rečenih mnjenjah ikakav temelj u s. Pismu". Potom upućuje na svoje tumačenje po kojemu je Bog na Kainu izveo čudo da bi ga uvjerio u svoju svemoć i istinitost (sv. I, str. 31).

Često susrećemo i Škarićeve pokušaje usklađivanja biblijskog teksta s prirodnom znanošću. Tako, u odnosu na smokvino lišće kojim su prema Post 3,7 Adam i Eva pokrili golotinju zbog koje su se počeli sramiti nakon grijeha, Škarić tumači: "Tkoja-je bila ova smokvenica čihovo listje mogaše pokriti sram Adama i Eve sprida i straga, nije za iziskivati, prvo jere nije dokazano, a baš ni rečeno, da oni biahu rečenim listjem pokrili vas život sprida i straga, drugo jere-je svakomu poznano, da-je u istočnim stranam listje sviuh stabala, i po razlogu i smokvenice mnogo veće nego-je u našim stranam, bez isto reći od one vrste smokvenice, koju naravoslovci zovu *musa paradisiaca*, i koja ima listje dugo 11 nogah, a široko 2

⁴² Spomenimo ih znatiželje radi: 1. slovo od imena Abel; 2. slovo od imena Jahve; 3. slovo kojim započinje riječ pokora; 4. slovo kojim počinje riječ šabat; 5. znak križa; 6. guba; 7. krvave oči i strahovit pogled; 8. drhtavica; 9. zemljotres kuda bi Kain prolazio; 10. golemi rog na Kainovu čelu.

noge." Uz ovaj primjer usklađivanja biblijskog izričaja s biologijom, pogledajmo i primjer usklađivanja s geologijom. Propast Sodome i Gomore, kojom i biblijski pisac najvjerojatnije želi etiološki protumačiti anomaliju slanosti Mrtvog mora, Škarić pokušava staviti u geološki kontekst. Dažd sumpora i ognja tumači kao munje i gromove i kaže: "Kako pak ovi triskovi biahu probili onu zemlju pod kojom bijaše velika množ sarokse, i kako-se bijaše upalila i ona saroksa, tako-se u jedan čas upali sva ona ravnica, jere, budući zemlja jurve razpukla, izhodjahu izpod nje strahoviti plameni ognja, i tako sva ona ravnica ne bijaše nego dolina živoga ognja. Skončavši-se ona kora sarokse, koja ležaše na vodi, prelomi-se sva poljana, prosede-se zemlja, razpadoše-se gradovi napol izžeženi, i pristavši gorjeti oganj, otvori se jezero puno blata i gliba, koje je s vrimenom bilo napunjeno vodom Jordana, i tako-se-je stvorilo ono mrtvo more" (sv. I, str. 107). Slično opravdavanje biblijskoga govora nalazimo i na području agrikulture. Da bi objasnio kako je golub nakon općega potopa mogao naći grančicu masline, koja je bila znak Noi da su se vode povukle sa zemlje, Škarić tumači da maslina ne raste na vrhovima planina, nego "na njihovim plećima i podancima. Ova voćka, kako piše Teofrasto i Plinije, i žive i reste i pod vodom. Nije dakle stvar zamirita, daje golub našao zelenu grančicu ovoga stabla." (sv. I, str. 48). Takvim tumačenjem spašava biblijski govor od nelogičnosti.

Očiti su i njegovi pokušaji inkulturiranja pojedinih tekstova. S obzirom na Jahvino šetanje vrtom pred kojim su se Adam i Eva sakrili nakon grijeha u Post 3,8, Škarić prevodi da se radilo o "posli podne u večernje doba", a u komentaru tumači da su istočnjaci dijelili dan u šest dijelova "kojih prvi zvahu *bila zora*, drugi *jutro*, oliti *izhod sunca*, treći *vrućinu dneva* (doli XVIII, 1), četvrti *podne*, peti *vitari dneva*, a šesti *večer*, oliti *zahod sunca*." Zatim se poziva na izvorni hebrejski tekst koji bilježi ovo vrijeme kao *ruah hajjom* i tumači: "tojest *vitari dneva*, hoti reći u *večernja doba*, kako i prinismo, jere u ovo doba počimlje puhati i u onima kako i u našima mistima vitari sa strane sivero-zapada, koi ohladjuje vrućinu dneva, i koga općeno zovemo *maestrale*." Biblijski izričaj prenosi u kulturu i mentalitet svojih čitatelja.

Osim Vulgatinim tekstom i tekstovima na izvornim jezicima, Škarić se očito služio i prijevodima na njemački jezik. To je razvidno na nekoliko mjesta, a mi donosimo samo jedan primjer. Kada tumači čin obrezivanja, Škarić donosi hebrejsku (*orlah*), latinsku (*praeputium*) i grčku (*akrobystia*) riječ za kožicu koja se tim činom odstranjuje s muškog spolovila i prevodi je na hrvatski riječju

obrizak. Potom tumači: "jere neimamo osobite riči koja-bi onu kožicu, koja pokriva željud muškoga uda, mogla značiti, i koju Vorhaut, krajna kožica ne znači savršeno" (sv. I, str. 95). U *Zagrebačkoj Bibliji* se, primjerice u Post 17,11, govori samo o činu obrezanja, a uopće se ne spominje ovaj podatak o uklanjanju kože o kojem se govori u latinskom, grčkom i hebrejskom tekstu. Čini se da hrvatski jezik ni danas nema prikladnog termina za taj dio ljudskog tijela, na što se žali i Škarić, pa se koristi latinskom riječju prepucij ili prepucijum, ili ga opisno izražava kao "kožna kapica na vrhu muškog spolnog uda, naglavnik".⁴³ Ipak, *Hrvatski jezični savjetnik*⁴⁴ iz 1999. godine poznaje termin "obrezak" kao i Škarić.

Na kraju spomenimo još česti Škarićev postupak kojim svoje tumačenje prilagođuje dogmatskom tumačenju Crkve. Primjerice, kada Pismo spominje da je Lamek uzeo dvije žene (Post 4,19), budući da se to protivi crkvenom nauku o monogamnom braku i onome što nalazi u Matejevju Evanđelju (Mt 19,4), ne našavši drugo rješenje, a uočivši da samo Pismo ne kažnjava takvo djelo, Škarić upućuje na crkvene oce koji to čine: Tertulijana i Jeronima, kao i na nauk pape Nikole I. i Inocenta III. (sv. I, str. 32). Ovakvim prilagodbama ukazuje na to da ne poštuje dovoljno povijesnu kontekstualizaciju biblijskog govora i proces povijesnog rasta biblijske objave. No, za tip komentara kakav piše Škarić, komentara koji je namijenjen širokoj publici, to nije ni očekivati. On samo nudi mnoge informacije i želi svoj prijevod svetopisamskoga teksta učiniti razumljivijim i prihvatljivijim.

Čitajući Škarićev komentar, često se ne možemo oteti dojmu njegove sličnosti s bilješkama iz *Jeruzalemske Biblije* koje nude čitatelju različite povijesno-zemljopisne, lingvističke, kulturne i teološke obavijesti, kako bi bolje razumio i "sa sigurnošću i korišću prijateljevao sa Svetim pismima i njihovim se duhom napajao" (usp. DV, 25). Možemo stoga zaključiti da je radom na Svetom pismu, prevoditeljskom i komentatorskom, Škarić bio daleko ispred svojega vremena. Samo je žaljenja vrijedno što njegovo djelo nije dostatno uvaženo i što je ostalo gotovo nepoznato i među hrvatskim bibličarima.

⁴³ B. Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1980., str. 1083.

⁴⁴ Eugenija Barić et al., *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: Pergamena: Školske novine, Zagreb, 1999., str. 935.

UMJESTO ZAKLJUČKA

I sam prikaz jednog tako opsežnog djela kakvo je Škarićevo, zahtijevao bi puno ozbiljniji rad, puno više vremena i prostora, puno više čitanja i iščitavanja njegovih stranica. Nismo u mogućnosti prikazati cjelinu Škarićeva prevodilačkoga i komentatorskog opusa. Zadržali smo se uglavnom na njegovu I. svesku. Željeli smo samo okrznuti ono na čemu je Škarić radio više od 20 godina, ono u čemu je do danas ostao nenadmašen: kao pojedinac je preveo i prokomentirao mnogim povijesno-zemljopisnim, lingvističkim, kulturnim i teološkim informacijama cijelu Bibliju. U svemu se očitovao kao vrstan stručnjak i kao vjeran sin Crkve i kulture svojega vremena. Nadam se da je čitatelj mogao steći barem dojam o nekim značajkama njegova djela, da je uočio uloženi napor i trud ovoga Velikana koji je umnogome morao krčiti putove, od izbora dijalekta i pravopisa do stvaranja biblijsko-teološke terminologije. Ako smo uspjeli predočiti principe i nakanu njegova rada, ako je čitatelju moguće prepoznati neke oznake i suvremenost Škarićevih uvoda, prijevoda i komentara, onda smo postigli ono što smo htjeli. Mislim da možemo zaključiti ovaj rad istim riječima kojima smo ga i počeli, potpuno se slažući u prosudbi s prof. B. Dudom: "U svakom slučaju, u sklopu svoga vremena Škarićevo je djelo – i kao prijevod i kao komentar i kao izdanje – bilo doista monumentalno." Nadodajmo samo to da je i danas u nekim rješenjima suvremeno, a u mnogim informacijama poučljivo.

ŠKARIĆ'S HOLY SCRIPTURE

Summary

This text treats the Holy Scripture's translation and commentary which was made by the man from Postira, the priest and Bible examiner Ivan Matija Škarić (1793-1871). Starting from the Bible's translations as the factors of the Croatian culture in a very common way, the author describes first of all Škarić's figure, talking about his seriousness in the translation and commentary work and offering a brief description of his work as a publication. With its 6200 pages of text and 32 pages of prefaces and introductions behind which there is more than 20 years of fatiguing work, and with the fact that only one person translated it and made a commentary

on the text of the whole Bible, Škarić's work can be really qualified with the epithet of monumentality. Continuing his work, the author tries to find out the fundamental principles which are determinants for Škarić's work of translation, introduction and commentary as well as the purpose of the whole enterprise. Among the principles one must certainly count the loyalty to the Church and to the profession, while the purpose was expressed by Škarić himself when he had written in the preface that his wish was that his work might be useful "to all those who understand the Slav language". Analysing then Škarić's introductions and selected commentaries, the author marks some of their characteristics, looking in a particular way for the contemporaneity of some Škarić's solutions, whether in consideration of the time when he lived, or in consideration of some today's interpretations of the Bible. His work is like brief marks in the margin of Jerusalem Bible. In the conclusive observations the author points out Škarić as a translator and particularly as a commentator who addresses to the wide public, offering many pieces information and trying to make the Holy Scripture texts more comprehensible and acceptable to the public. In the approach to the Scripture, as well as in the translation and commentary work, Škarić is a skilful expert on the Bible, but also the person who was, with his points of view, going out of the frame of his own time.

Key words: Škarić, Holy Scripture, translation, introductions, commentary, principles, purpose, seriousness, characteristics, solutions, contemporaneity.